

■ Dr. Öğr. Üyesi Osman Vahdet İŞSEVENLER* ■

HUKUK FÜTÜROLOJİSİ: HUKUK GELECEĞİ BİLİMİ ÇALIŞMALARI

LEGAL FUTUROLOGY

ÖZET

Makale görece yeni bir çalışma alanı olan hukuk fütürolojisini konu edinmektedir. İlk olarak, geleceğin bilinmesinden ziyade geleceğe dair olası senaryoları hesaplamaya ve öngöründe bulunmaya yönelik hukuk fütürolojisinin bilimsel niteliği, yöntemleri, hukuk araştırmalarındaki yeri ve değeri tartışılmıştır. Ardından hukuk fütürolojisinin çalışma alanlarını örneklemek ve bu konudaki öngörülere değinmek için farklı konularda araştırmacıların görüşlerine yer verilmiştir. Söz konusu örnekler kapsayıcı ve kanaat oluşturuca olması adına hukuk fenomeninin farklı görünümünden seçilmiştir. Avukatlık mesleğinin dönüşümü, hukuk hizmetlerinin dijitalleşmesi, yapay zekalı varlıkların hukuki sorumlulukları, merkeziyetsiz adalet pratikleri, yargılama süreçlerinde yapay zekâ kullanımı, insan bedeninin araçsallaştırılması gibi örneklerle fütürolojinin artan uygulama alanına işaret etmek suretiyle Türkçe yazında alana yönelik bir ilgi uyandırmak hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hukuk Fütürolojisi, Yapay Zekâ, Dijitalleşme Avukatlığın Geleceği.

ABSTRACT

This article focuses on the relatively new field of legal futurology. Firstly, the scientific nature, methods, role and value of legal futurology, which focuses on calculating and predicting possible future scenarios rather than knowing the future, is discussed. Then, in order to exemplify the fields of study of legal futurology and to address the predictions on this subject, the opinions of researchers on different topics are included. These examples are selected from different aspects of the legal phenomenon in order to be inclusive and opinion-forming. With examples such as the transformation of the legal profession, the digitalization of legal services, the legal responsibilities of artificially intelligent beings, decentralized justice practices, the use of artificial intelligence in judicial processes, and the instrumentalization of the human body, it is aimed to awaken an interest in the field in the Turkish literature by pointing to the increasing application area of futurology.

Keywords: Legal Futurology, Artificial Intelligence, Digitalization, Future of Lawyers.

Araştırma Makalesi

Makale Geliş Tarihi: 19.09.2023 Kabul Tarihi: 29.11.2023

* ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0287-0686>

Yalova Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı

vahdetissevenler@hotmail.com

I-Giriş

Bugün hukuk hakkındaki çalışma alanlarına bir yenisinin eklendiğinden bahsedebiliriz: Her neviden hukuk kurumunun geleceğine dair olasılıkların çalışıldığı hukuk fütürolojisi. Değişimin hızlanması, bir yandan öngörüde bulunma istek ve ihtiyacını artırırken diğer yandan isabetli tahminlerde bulunmayı güçleştirdi. Bu durum, hukuk fütürolojisine hem alan açılmasının hem de açılan alanın tartışmalı olmasının sebebidir. Fütüroloji çalışmaları (futurology, futures studies, the futures field, futures research, futuristics, prospective, prognostics) gelecek bilimidir; muhtemel gelecek senaryolarının olasılıklarını hesaplar, tercih edilebilir olanlara yönelik hazırlıklar önerir¹. Fakat kendine yakıştırdığı bilim niteliğinin hakkını verebilmesi ilk bakışta pek de mümkün görünmez. Neticede bilginin konusu olabilecek nesnelere evvela mevcut olması gerekir. Kaldı ki, -en geniş anlamıyla- hukuk bilimi daha zaten kendi içinde bu konudaki tartışmaları istikrara kavuşturabilmiş değildir. Örneğin yasama biliminden bahsedebilmek için hukukun nasıl olması gerektiğine dair bir tartışmanın bilinebilir nesnelere konu edineceğini kabul etmek gerekir: Doğru, başarılı bir yasama faaliyetinin ölçütü adil olmasıdır; adaletin bilinebileceği kabul edilmiyorsa bilimsel, felsefi bir tartışmadan ziyade ancak siyasi bir polemik sürdürülebilir. Buna karşılık hayat, yazarların kaprislerine çoğu zaman karşılık vermez. Sanki adaletin ne olduğu biliniyor yahut bilinebiliyormuş gibi bir yasanın nasıl en “iyi” olacağına dair kamusal tartışmalar yürütülür ve öyle ya da böyle bir yasa çıkarılır. Aynı şekilde, hukuk toplumsal dönüşümden payını alırken, avukatlar, yargıçlar, akademisyenler kendilerine düşen payla ne yapacaklarına karar vermek durumunda kalırlar. Aralarından bazıları adaptasyonu ileri götürüp öngörüde bulunur, gelecek günler hakkında diğerlerini hazırlıklı olmaya çağırır. Nitekim dönüşümün hızı belirli bir yoğunluğa erişince bu alanda bir kültürel sermaye oluşması da tabii hale gelir. Fakat yine de bu araştırmaların nasıl yapılacağına ve bu araştırmalara ne anlam yükleneceğine dair bir farkındalığa sahip olmak için faali-

¹ Marika Puglisi, The Study of The Futures: An Overview of Futures Studies Methodologies, içinde: Interdependency Between Agriculture and Urbanization: Conflicts On Sustainable Use of Soil and Water Bari Ed., Camarda D. & Grassini L., CIHEAM, 2001, ss. 439-463, s. 439 vd.

yetin kendisine dair bir refleksiyon geliştirilmek gerekir. Hukuk fütürolojisinin mahiyeti, onun bir bilim olup olmadığı bu manada tartışılmaya değerdir. Öyleyse önceliği hukuk fütürolojisinin mahiyetine vermek yerinde olur.

II-Hukuk Fütürolojisi Bilim Midir?

Hukuk ve bilim ilişkisi, fütüroloji dahil edilmeden de sorunlu bir alandır. Daha en başta hukukun onu bilmeye yönelen bilişsel faaliyetten ayrı bir etkinlik olup olmadığı meseledir. Yani hukuk ile hukuk bilimi aynı şeyler midir yoksa ayrı alanlar mıdır? Ne var ki bu soru dahi öyle basitçe cevaplanamaz zira evvela nesnenin belirlenmesi problemlidir. Bir bilgi dizgesini nitelerken dikkate alınan temel iki unsur nesne ve yöntemdir. Geleneksel yaklaşım yöntemin nesneye göre belirlenmesi gerektiğini iddia eder fakat hukuku bir nesne olarak konumlandırma faaliyetinin kendisi, bizatihi hukuku bilmeye yönelik perspektiflerce belirlenmektedir. Diğer bir ifadeyle hukuku bilmeye yönelik yaklaşımlar hukuk adı altında çağırıldıkları nesneyi hukuk denilince akla gelen kimi fenomenleri dışlayarak sınırlar. Somutlaştırmak adına hukuk denilince akla gelenleri ifade edelim. Elbette bunların başında kanun başta olmak üzere hukuk kaynakları gelir. Sıradan bir kimse ise hukukun farkına en çok, bir uyuşmazlığın tarafı olduğu vakit varır. İlkinde hukuk yasa koyucunun ikincisinde hâkimin yaptığı bir şeydir. Yasa koyucunun kanun yaparken yahut hâkimin boşluk doldurma faaliyetinde bulunması durumunda hukuk yaratırken dikkate aldıkları ise ne kanunlarda ne mahkeme kararlarında bulunabilir. Bir diğer hukuk profesyoneli akademisyenler de kanunlardan ve mahkeme kararlarından fazlaca olan bir şeyle meşgul olurlar. Öyle ya hukuk, hukuk kaynaklarından ibaret olsaydı ondan ayrı bir fakülte olarak bahsetmenin de hakkında bir öğreti oluşturmanın da manası kalmazdı. Bu üç etkinlikte hukuk adıyla etkileşimde bulunan nesne birbirlerinden az çok farklıdır. Kaldı ki bunlar sadece hukuk profesyonellerinin muhatap olduğu görünümüdür. Sosyal hayatta hukukla ne yasa koyucu ne hâkim ne de akademisyen gibi karşılaşırız. Bu zeminde hukuk, etkin olan hukuktur. Yaşanılan bir şeydir. Akademisyen bilir, yasa koyucu yaratır, yurttaş yaşar hukuku. Yurttaşın yaşadığı hukuk da

hukuku performe, icra eden hâkim, kolluk yahut devletin herhangi bir kademesindeki herhangi bir memurunkinden farklıdır zira memurların performansı yaratıyı da içerir. Hatta yasa koyucunun da yine hukukun yetkilendirmesiyle hukuk yarattığı iddia edilebilir. Fakat bu aşamada önemli olan hukuk felsefesinin kurucu problemlerinden hukukun temeli meselesi değil, hukukun görünümündeki değişim olduğu için dikat edeceğimiz nokta bir performans olarak hukukun sosyal kısıt olarak hukuktan farklılık arz ettiğidir. Bu bağlamda sosyal bir fenomen olarak hukuku bilmeye yönelmek yani bir coğrafyada, o coğrafyada yaşayanların davranışlarını hukuk adıyla etkileyen şeyi bilmek ile bir hâkim olarak uyumsuzluğun çözümünde kullanılacak hukuku bilmek birbirinden farklı meşgalelerdir. Fakat her iki durumda da bilinebilecek bir hukuk olduğu diğer bir ifadeyle hukukun bilinebilecek bir şey olduğu varsayılır. Bu durum hukuk fütürolojisi için de geçerlidir. Yani metodolojik mülazazalar bir yana hukukun tüm farklı görünümünde onun geleceğine dair çıkarımlar yapmak, öngöründe bulunmak söz konusudur. Örneğin hukuku bilimselleştirme noktasında özel bir hassasiyet sergileyen hukuki pozitivizme göre hukuk bilimi pozitif hukukun bilinmesiyle uğraşır. Temsilcilerinden Kelsen'e göre hukuk kendi başına bilinmesi gereken bir norm dizgesidir ve nasıl bir hukuk olması gerektiği yani adalet meselesi hukuk biliminin konusu değildir, hatta ahlaki bir mesele olduğu için bilinemez ve bu konudaki iddiaları dile getirmek hukuk bilimiyle politikasını karıştırmaktır². Yahut Austin'e göre bu alan yine hukuk biliminin değil yasama biliminin konusudur ve soruları fayda ilkesine göre cevaplanmalıdır³. Fakat nasıl ki genel fütüroloji bir iklim krizi öngörüyorsa ve bu bağlamda adil bir yasaya dair tartışmalar yürütülüyorsa hukuk fütürolojisi de bu toplumsal sorunla başa çıkmak için ne gibi hukuki adımlar atılabileceğine yahut hukukun bundan nasıl etkileneceğine dair öngörülerde bulunabilir. Bu elbette ki sadece hukuk politikası bakımından getirdiğimiz bir örnektir. Hukukun yukarıda saydığımız tüm görünümünde fütüroloji için malzeme mevcuttur. Avukatlığın hatta hakimliğin dönüşümü yahut şimdi sanki ezelden beri bu konumdaymış

² Hans Kelsen, *Saf Hukuk Kuramı*, Çev. Ertuğrul Uzun, Nora, 2016, s.1, 7.

³ John Austin, *Hukukun Belirlenmiş Alanı*, çev. Ülker Yükselbaba, Saim Üye, Umut Kolos, Tekin Yayinevi, 2015, s.34, 68.

gibi algılanan yasama hukukunun başlıca hukuk kaynağı olmaktan çıkıp örneğin taraflar arası anlaşmaların onun yerini alması ihtimali gibi kuralların içerikleriyle ilgili olmayan alanlarda da fütürolojinin söyleyecekleri vardır. Şu aşamada kesin olan tek şey fütürolojinin hukukun geleceği ile ilgilendiğidir. Bu da hukuk fütürolojisinin bilimsel niteliği ile ilgili iki problemi ifşa eder. Birincisi hukuk hakkındaki genel bilimlerin de yaşadığı sorundur yani hukuk sosyolojisi, hukuk metodolojisi ve dogmatik hukuk, örneğin vergi hukuku, az çok farklı hukuk kavrayışlarına sahiptir ve konu ve amaçları yöntemlerini şekillendirir. Bu bağlamda toplum bilimleri perspektifinden hukuk bilimi adına layık olan hukuk sosyolojisi, antropolojisi vb. olabileceken hukuki pozitivizm nezdinde hukuk sosyolojisi hukuk bilimi değildir. Bunun gibi hukuk fütürolojisi de bu perspektiften hukuk biliminin sınırları dışındadır⁴. İkincisi, fütürolojiye özgü olan problem ise geleceği öngörme teşebbüsünün bilimsel olarak nitelenmesi problemidir. Hukuk fütürolojisi ne hakla sadece konusunun ciddiyetine dayanarak kendisini ayrıcalıklı bir konuma yerleştirecektir? Gelecek bilinemez ve hukuk fütürolojisi de eğer kendisini komik duruma düşürmek istemiyorsa bu iddiasından vazgeçmelidir, denebilir. Ne var ki yukarıda da ifade edildiği gibi bu tip gelişmeler metodolojik mülahazaların itirazlarını yahut yazarların kaprislerini çoğu kez nihai otorite olarak kabul etmez. Öyle ya hava durumunu tahmin etmek de bilimsel kesinlikten uzaktır buna karşılık meteoroloji atmosferi incelemekten geri durmaz. Yahut akşamki maçın sonucunun bilimsel bilginin konusu olduğunu iddia etmek pek de mümkün değildir fakat bahis şirketleri epistemolojik itirazları dikkate alarak olasılık hesaplarını görmezden gelmezler. Hülasa fütüroloji çalışmalarının epistemolojik itirazlara binaen geri çekileceğini düşünmek için bir sebebimiz yoktur. Nitekim bu alandaki erken yazılardan birisi olan, David Funk'ın kaleme aldığı, henüz 1980 senesinde yazılan *Legal Futurology* isimli makale okurlara söz konusu tarih için azımsanmayacak bir kaynak listesi sunar⁵. Geçen yarım yüzyıla yakın süre içerisinde kimilerinin dijital devrim adı

⁴ Artur Kotowski, *Legal Futurology – Potential Of Foresight Research in Legal Sciences: Could Legal Futurology Be Treated as an Independent Science in Jurisprudence?*, GIS Odyssey Journal, C. 2, 2022, ss.93-104, s. 103.

⁵ David A. Funk, *Legal Futurology: The Field and Its Literature*, Law Library Journal, Sayı 73, 1980, ss.625-633, s.629 vd.

nı koyduğu gelişmelerin yaşandığı dikkate alınırsa bugün alandaki çalışmaların boyutunun ne denli arttığının ve artacağıının tahmin edilmesi güç olmaz. Fütüroloji çalışmalarını teşvik eden başlıca gelişmelerden olan yapay zekâ kullanımı konusunda ilk bilimsel teklifin 1981 yılında önerildiği Çin’de bu alandaki makaleler 2017 öncesine kadar tek haneli rakamlardayken 2018’de üç haneli rakamlara erişmiştir, dahası aşağıda üzerinde durduğumuz otomasyon sistemleri yahut hukuki bilgiyi işleyip kullanıma hazır hale getiren programların ilk örnekleri 1985, 1993 gibi erken yıllarda bu ülkede kullanılmaya başlamıştır⁶. Kaldı ki fütürolojinin amacı geleceğin nihai olarak bilinmesi değil tekrarlanabilir prosedürler kullanarak, farklı araştırmacılar da bu yöntemleri aynı şekilde uygulamış olduklarında da aynı içeriğe varacakları şekilde ileriye dönük varsayımlarda bulunmaktır⁷.

Bu bağlamda genel fütüroloji araştırmalarının metotlarına ilişkin birtakım tasniflerden bahsetmek ve bu yöntemlere kısaca değinmek yerinde olacaktır. Buna göre metotlar sayısal verilerin kullanıldığı nicel araştırmalarla sezgi, hipotez ve yargıya dayanan nitel araştırmalar olarak ya da geleceğe bugünden bakıp eğilimlerin olası sonuçlarını hesaplamaya çalışan keşif araştırmaları ile bir hedef tayin edip bu hedefe nasıl ulaşabileceğini bulmaya yönelik normatif araştırmalar olarak tasnif edilir⁸. Nitel araştırmalara örnek olarak adını Yunan kahininden alan Delphi metodu verilebilir; yaygın olarak kullanılan bu metotta uzmanların görüşlerine başvurulur ve bu görüşlerden bir fikir birliği oluşturmak hedeflenir, katılımcıların grup psikolojisinden etkilenmemesi adına izolasyon ve geri bildirim anonimliğine dikkat edilir; bir fikir birliği oluşana kadar anonim geri bildirimler karşısında uzmanların görüşlerini revize etmeleri beklenir⁹. Nicel araştırmalara örnek olarak ise geçmişe yönelik nicel verinin örüntüler tespit edilecek şekilde toplandığı trend analizi yöntemi

⁶ Gulimila Aini, A Summary of the Research on the Judicial Application of Artificial Intelligence, Chinese Studies, 2020, 9, ss. 14-28, s.16.

⁷ Kotowski, Legal Futurology, s.99.

⁸ Puglisi, The Study of The Futures: An Overview of Futures Studies Methodologies, s. 442.

⁹ Patricia L. Williams & Christine Webb, The Delphi Technique: a Methodological Discussion, Journal of Advanced Nursing, Sayı: 19, ss.180-186, s. 181. Puglisi, The Study of The Futures: An Overview of Futures Studies Methodologies, s. 449 vd.

mi hem nitel hem nicel araştırma olarak ise senaryo oluşturmak yahut tahmin etmek için anketlerden, gazete yazılarına, kurgu eserlere, istatistiklere varıncaya dek geniş bir yelpazeden yararlanan çevre taraması (Environmental scanning) yöntemi verilebilir¹⁰. Bu yöntemler başarılı öngörülerini temin etmenin yordamları olmanın yanı sıra herhangi bir bilimsel yöntemden de bekleneceği üzere araştırma sonuçlarının araştırmacının öznel kanaatlerini yansıtmamasını da sağlar.

Hukuk fütürolojisi bilim midir yoksa bilim-kurgu mudur sorusu karşısında Kotowski fütürolojinin geleceği hakkında uyarır; astronomi için astroloji ne ise kriminoloji için de fütüroloji odur demeden önce dikkat etmek gerekir ki kriminoloji insanların neden suç işlediğini açıklamaya çalışırken bu noktada hukuk fütürolojisi pek ala bu nedenlerden hareketle insanların ne zaman nerede nasıl suç işleyeceğini tespit etme araçları hakkında tartışma yürütebilir yahut ne gibi yeni suçlar türeyebileceği hakkında çalışabilir yani kriminolojinin hali hazırda icra ettiğinden farklı bir konuya da alan açılmasıyla fütürolojiden ayrı bir disiplin olarak bahsetme hakkı doğar¹¹. Nitekim hali hazırda kolluk kuvvetleri yukarıda andığımız neviden aygıtlardan yararlanmakta yahut kefaletle serbest bırakılması gündemde olan sanığın tekrar suç işleme olasılığı yapay zekâ tarafından hesaplanmakta ve bu veri hâkim kararlarında etkili olmaktadır¹². Bu örnek hem araştırma amacının zaten bir süredir meşru görüldüğünü hem de konunun, nesnenin belirli ölçüde ayrıştırılabileceğini göstererek hukuk fütürolojisine destek verir. Hatta verilen örnekler ışığında diyebiliriz ki fütürolojinin zaafi isabetli tahmin yapma güçlüğünden ziyade değişimin hızı karşısında öngörülerinin yavaş kalma ihtimalidir.

¹⁰ Puglisi, The Study of The Futures: An Overview of Futures Studies Methodologies, s. 444, 445. Cross-Impact Analysis (Çapraz Etki Analizi), Simulation and modelling (Simülasyon ve modelleme), Back-view mirror analysis (Dikiz aynası analizi), Scenarios (Senaryolaştırma) gibi başka birçok fütürizm metodunun tanıtımı için Puglisi'nin çalışmasının devam eden sayfalarına bakılabilir.

¹¹ Kotowski, Legal Futurology, s.99, 100.

¹² Harry Surden, Artificial Intelligence and Law: An Overview, Georgia State University Law Review, Cilt. 35, Sayı, 4, 2009, ss.1305-1337, s.1333.

Toplumsal dönüşümle birlikte hukukçuların hazırlıklı olmaları icap eden yeni tip uyuşmazlıklar da elbette söz konusu olacaktır. Yazarlar muhtelif karanlık durum senaryoları öngörmektedir: Gelecekte dış dünyadakininden daha fazla dijital aygıtın insan bedenine entegre edilmesi ihtimali, hastalıkların teşhisinde doktorların yerini yapay zeka modellerinin alması durumunda malpraktis uyuşmazlıklarının akıbeti, yaygınlaşan sürücüsüz araçlar ve dronelerin taşımacılığı domine etmesi ihtimali, bambaşka bir sosyal organizasyon tipi öneren akıllı şehirlerin işleyişi, insan ömrünü uzatmaya hatta ölümsüzlüğe erişmeye çalışan firmaların başarılı olma ihtimalleri, organ tarlalarının etik kusurları vb.¹³ Bu liste elbette çok daha uzatılabilir. Her bir hukuk branşı kendi problemlerini yine kendi disiplinlerinin olanakları ile çözmeye çalışacaktır. Herhangi bir branşın bundan muaf kalacağını düşünmek için de geçerli bir sebebimiz yoktur. Bugün hakkında araştırma yapılmamış bir hukuk disiplini çok kısa sürede hukuk fütürolojisinin ilgisine mazhar olabilir. Hukuk fütürolojisi bunlara çözüm getirmekten ziyade alanın uzmanlarına ileride karşılaştıkları sorunlara hazırlıklı olmaları için vakit kazandırma görevini üstlenir. Belli ki buna ihtiyaç da vardır. Her ne kadar teoride yasama hukukunun yargı hukukuna göre hukukun toplumsal değişime ayak uydurabilmesi noktasında daha avantajlı olduğu anlatılğelse de siyasilerin mesailerini, toplumu gelecek sorunlara hazırlamak için harcadıkları nadirdir; esas maharetleri güç odakları arasında denge yürütmek olan profesyonel siyasetçilerin buna kalkıştıkları nadir vakitlerde başarılı olmaları da istisnai bir durumdur. Örneğin ABD’de telif haklarının geleceğine dair yapılan 1978 ve 1995’teki iki çalışma, teknolojinin telif hakkı sorunları üzerindeki etkisini öngörme ve buna bağlı hukuki alt yapı oluşturma noktasında başarısız olmuştur; dijital yenilikler, bambaşka telif sorunları doğurmuş, telif sahiplerinin işini pek de kolaylaştırmamıştır¹⁴.

III-Hukuk Fütürolojisinin Konuları ve Örnekleri

Fütürolojinin yeri ve işlevine dair bu izahtan sonra tüketici değil, tanıtıcı nitelikte konularına değinebiliriz. Her ne kadar yasal düzlem-

¹³ Michael Bennett & Brian David Johnson, *Dark Future Precedents: Science Fiction, Futurism and Law, Intelligent Environments*, 2016, ss.506-513, s. 511.

¹⁴ Barton Beebe, *Fair Use and Legal Futurism, Law and Literature*, Cilt. 25:1, 2013, ss.10-19, s.11.

de tanımına dair bir uzlaşya varılamamış olsa da¹⁵ hukukun geleceğine dair tartışmaların merkezinde ister istemez yapay zekâ yer alır. Harry Surden, yukarıda hukukun farklı görünümüne dair vurgumuza paralel olacak şekilde hukukta yapay zekâ kullanımını üçe ayırır: Hukuk sisteminin idarecileri (hakimler, yasa koyucu kolluk vb.), hukuk pratisyenleri (avukatlar, danışmanlar) ve hukukun muhatapları (operasyonlarında hukuku kullanan şirketler ve diğer organizasyonlar) tarafından kullanımı¹⁶.

Önceliği hukuk fenomenin bizatihi kendisine odaklanan örneklerle vermek doğru olur. Türkçe'deki bu alandaki nadir çalışmalardan biri olan *Yarının Hukukçuları* eserinde Susskind, bu konuda çok sayıda örneğe yer verir. Hukuku, hukuk hizmetine, hukukçuları da tek bir mesleki zümreye indirgemek pek mümkün görünmese de¹⁷ avukatlığın hizmet sektörünün bir dalı olduğunu ve güncel gelişmelerden hukuk sektörünün etkilendiğini kabul etmek gerekir. Susskind, eserinde hukuku bir sektör olarak dikkate alır ve radikal değişimler öngörür. Burada onun eserini özetlemek ne mümkün ne manalı olur. Fakat birkaç satırbaşı konumuz bağlamında önem arz ediyor.

Bunların başında hukuk hizmetinin evrimi geliyor:¹⁸ Susskind, hukuk hizmetinin ısmarlama, standartlaşma, sistematikleştirme ve haricileştirme aşamalarından oluşan bir evrim geçirmekte olduğu iddiasında bulunuyor. Buna göre hukuk hizmetlerinin önemli bir kısmı ısmarlama, terzinin maharetini gerektiren, kişiye özel dikilmiş kıyafetlerden çok farklı bedenler için belirli marjlar bırakılmış olsa da birbirinin aynı, seri üretim kıyafetleri andırır. Terzinin özel maharetini talep eden, yani avukatın dosyanın özelliklerini dikkate aldığı uyumsuzluklar her zaman olacaktır fakat örneğin bir firmanın işe alım sözleşmeleri önemli ölçüde

¹⁵ Stela Enver Mecaj, Artificial Intelligence And Legal Challenges, Revista Opinião Jurídica, vol. 20, no. 34, 2022, ss. 180-196, s.182, 184 vd.

¹⁶ Surden, Artificial Intelligence and Law: An Overview, s. 1328

¹⁷ Roger Cotterrell, Hukuk Sosyolojisi, çev. Saim Üye, Pinhan, 2020, s.247 vd.

¹⁸ Richard Susskind, Yarın Hukukçuları: Mesleğin Geleceğine Bir Giriş, çev. Çağdaş Özcan, LYKEION, 2021, s. 51 vd.

standartlaştırılabilir bir nitelik arz eder. Bu standart evrakın hazırlanması evrimin ilk aşamasıdır. İkinci aşamada, örneği sürdürecektir olursak, sözleşmenin mütakamil hale gelmesi için eklenip, çıkarılması gerekenlerin yer aldığı kontrol listesinin yani iş akış listesinin sigorta sektöründe olduğu gibi otomasyona devredilmesi yani sistematikleştirme aşamasıdır. Bu aşamaya gelindiğinde, söz konusu iş kalemi bir hukuk bürosu tarafından değil şirket bünyesinde insan kaynakları departmanı tarafından da icra edilebilir, yani hukuk hizmeti haricileşir. Susskind, adıyla anmasa ve üretim bandı kullanmanın faydasından bahsettikten birkaç satır sonra seri üretimi önermediğini¹⁹ ilan etse de aslında onun çizdiği tablo Fordist üretim biçiminin hukuk hizmetlerine uyarlanmasından ibaret görülmektedir. Özellikle üretim sürecinin bölümlere ayrılması ve her bir işçinin nihai ürünün sadece bir kısmını üretmekle görevli olması bu yapıyla son derece uyumludur. Bu, yabancılaşmayı da beraberinde getiren durumun, hukuk hizmetinin geleceğine dair bir öngörü olduğunu düşünmek de çok doğru olmaz. Zira bünyesinde fabrika ölçeğinde avukat çalıştıran firmalardaki işçi avukatların bir kısmının sadece çeviri işleriyle meşgul olduğu, bir kısmının müvekkil ilişkilerine odaklandığı velhasıl adliye yüzü görmeyen birçok avukatın istihdam edildiği zaten malumdur. Fakat hukuk hizmetinin nihai olarak insansızlaşması ve haricileşmesi hala geleceğin konusudur. Bununla birlikte avukatların hali hazırda yapay zekayı belge incelemesinde kullanması mümkündür; yapay zekâ modelleri normal bir insan tarafından okunup, tasnif edilmesi günler sürecektir belge yığınına kısa süre içerisinde inceleyip karşı savunma üretmek için hazır hale getirebiliyor²⁰. Yapay zekanın dil kullanım becerisi sadece dosya bazlı olarak evrakın incelenmesinde değil, belge incelenmesinde, hukuk araştırmasında, sözleşmelerin analizinde, dava sonuçlarının tahmin edilmesinde ve nihayet mekanik ve tekrarlayan avukatlık işlerinin otomasyona devrinde kullanılabilir²¹. Öyleyse hem Susskind'in öngörüsünün isabetinden hem hukukçuların yeni tip üre-

¹⁹ Susskind, *Yarın Hukukçuları: Mesleğin Geleceğine Bir Giriş*, s.65, 66.

²⁰ Surden, *Artificial Intelligence and Law: An Overview*, s. 1331. Ayrıca bkz. Susskind, *Yarın Hukukçuları: Mesleğin Geleceğine Bir Giriş*, s. 38, 75 vd.

²¹ Anthony E. Davis, *The Future of Law Firms (and Lawyers) in the Age of Artificial Intelligence*, *Revista Direito GV*, Cilt: 16, Sayı: 1, 2020, ss.1-12, s.3; Surden, *Artificial Intelligence and Law: An Overview*, s. 1332.

timde kendilerine yer açmak adına geleneksel rollerini dönüştürme konusunda çaba harcamaları gereğinden hem de piyasanın ve teknolojinin güdümündeki değişimin yol açtığı ahlaki ve siyasi sorunlara karşı erken mücadele edebilmek adına fütürolojinin gereğinden bahsedebiliriz.

Bir diğer beklenti çevrimiçi yasal danışmanlık noktasındadır; internetten erişilebilen hukuki danışmanlık sistemlerinin şimdiden başarılı örnekleri olduğundan bahsediliyor, örneğin bir öğrencinin, vatandaşların trafik cezalarıyla başa çıkmaları için ürettiği sistemin 150.000'den fazla davada başarı getirdiği ifade ediliyor²². Uzmanlık otomasyonu adı verilen uygulamalar sayesinde doğrudan doğruya bir avukata danışmadan bir fabrika yöneticisi hamile çalışanına ne kadar doğum izni vermesi gerektiği gibi, iş hukuku alanındaki temel bilgileri bilgisayardan alabilir ya da vasiyetname hazırlamak gibi basit işlemler otomasyona devredilebilir²³. Bugün bir chatbot oluşturmak, Chatgpt gibi düşük maliyeti ve üst düzey teknik bilgi istememesi sayesinde büyük kitlelerin erişimine açık olan araçlarla zor bir iş değildir. Hali hazırda chatbot olarak tasarlanmış uygulamaları kullanmak suretiyle vatandaşların basit hukuki sorunlar için avukatlara değil yapay zekâya başvurusu²⁴, bu alandaki yeniliklerden sayılabilir. Ülkemiz için düşünelim. Tüketici hakem heyetine yapılan itirazlar gibi yahut kredi kartı aidatı itirazı, telekomünikasyon taahhütleri itirazı, basit ihtarlar vb. konular için bu tip araçlar tasarlamak ve çok düşük maliyete kamusal kullanıma sunmak güç değil²⁵. Bunun benzeri uygulamaların önü, meslekten olanlar için daha da açıktır. Hali hazırda mesaj gruplarında, internet forumlarında, gayri resmi olarak taşınabilir belleklerde binlerce örnek dava dilekçesi paylaşılıyor. Cornell Üniversitesi'nin Hukuk Bilgi Enstitüsü yahut sağlık sektöründeki *patientslikeme* sitesi çevrimiçi iş birliğinin sistematik hale getirilmiş erken örnekleridir²⁶.

²² Susskind, Yarının Hukukçuları: Mesleğin Geleceğine Bir Giriş, s. 71.

²³ Davis, The Future of Law Firms (and Lawyers) in the Age of Artificial Intelligence, s.4

²⁴ Surden, Artificial Intelligence and Law: An Overview, s. 1335.

²⁵ Bu tip belgelere erişmek için hali hazırda yurttaşlar zaten arama motorlarının onları yönlendirdiği sayfalara başvuruyor. Susskind, oluşacak toplulukların gelecekte kişilerin kendileri gibi damdan düşmüş olanların başvuracakları adresler olduğu öngörüsünde bulunuyor. Susskind, Yarının Hukukçuları: Mesleğin Geleceğine Bir Giriş, s. 116.

²⁶ Susskind, Yarının Hukukçuları: Mesleğin Geleceğine Bir Giriş, s. 72.

Daha fütüristik olanı ise Susskind'in bütünleşik hukuk bilgisi birikimi adını taktığı gömülü hukuk pratikleridir: Belirli bir düzeyin üzerinde alkol tüketilmesi durumunda araç kullanmak yasalara aykırıdır, bu düzenlemenin icrası polis denetimiyle mümkün olur fakat her alkollü sürücünün çevirmeye yakalanacağını düşünemeyiz ve alkollü araç kullanımı nedeniyle meydana gelmiş kazalar için de polis kontrolünün sunacağı bir çözüm yoktur. Buna karşılık otomobile gömülü olan bir kit, aracın, sürücü nefes testinden geçmediği müddetçe çalışmasını engellerse yasa, harici bir uygulayıcıya gerek kalmadan etkinleşir²⁷. Buradan hukukun geleceği ile ilgili iki sonuç çıkarabiliriz. Birincisi böyle bir araçla hem alkollü sürücüleri tespit etmek için istihdam edilmiş kolluklara hem de bu tip davaları incelemek için mesai harcayan hakimlere ihtiyacın azalacağıdır. Benzer bir örnek olarak katipleri verebiliriz. Teknoloji destekli mahkeme salonlarında, hâkim olsun sanık olsun konuşan kim varsa dile getirdiklerini anlık olarak metne dönüştürecek yazılımlar²⁸ hem adliye personelinin avukatların itirazına konu olan inisiyatiflerini azaltacaktır hem de işlerde süratle istihdamda azalmaya sebep olacaktır. Hukukçuların geleceği ile ilgisi bakımından daha kritik olan sonuç ise hukuki bilgilerini bu tip ve yukarıda saydığımız neviden araçların üretilmesinde kullanmak olacaktır. Gömülü hukuk araçları her durumda alkol testi kadar basit mevzuat bilgisine ihtiyaç duymayacaktır kaldı ki yukarıda zikrettiğimiz neviden belgelerin dijital tahlili vb. işler görecektir olan programların oluşturulması kadar kullanılmasında da hukuk bilgisine ihtiyaç duyar. Örneğin şirketlere danışmanlık veren hukuk büroları sadece uyuşmazlık çözümüyle değil şirketin karşılaşılabileceği yasal risklerle de uğraşmak durumundadır, makine öğrenimi teknikleri bu konuda kurum içi avukatların yardımına koşacaktır²⁹. Avukatlık, yasal danışmanlık hizmetlerinin önleyici hukuk hizmetlerine doğru evrimleşmesiyle birlikte hukuk fütürolojisinin bizatihi avukatlıkta kullanılabilmesi de dikkate alınmaktadır. Hukuk danışmanları oluşturulan gelecek senaryoları üzerinden müvekkillerinin karşılaşılabileceği hukuki ve ticari riskleri hesaplayıp önleyici hukuki tedbirler oluşturmayı yetenekleri arasına dahil edecek-

²⁷ Susskind, Yarının Hukukçuları: Mesleğin Geleceğine Bir Giriş, s. 74.

²⁸ Susskind, Yarının Hukukçuları: Mesleğin Geleceğine Bir Giriş, s. 123.

²⁹ Susskind, Yarının Hukukçuları: Mesleğin Geleceğine Bir Giriş, s. 91.

tir³⁰. Yapay zekâ modellerinin bu ve daha üst düzey görevleri gerçekleştirecek seviyede olabilmesi için de ilgili hukuk sisteminin yapısal röntgenin çekilmesi gerekir. Hukuk ontolojileri yaklaşımı bunun bir örneğidir. Aşağıda, yapay zekanın adliyedeki kullanımına değindiğimiz yerde bu konuya döneceğiz.

Hülasa hukuk hizmetinin gelecekte uyumsuzluk çözümü kadar önleyici bir tavır takınmak zorunda kalacağı makul bir beklentidir hem bu önleyici hukuk hizmetlerinde hem de hukuki standartların, prosedürlerin ezcümle hukuk bilgisinin organizasyonunda hukuk bilgisi mühendislerine ihtiyaç duyulacaktır, hukuk teknolojisi üretiminde hukukçu danışmanlar yahut mühendis danışmanlardan ziyade bu iki alanı cemedebilen hukuk teknolojisi uzmanları talep görecektir³¹. Mevcut hukuk teknolojisi araştırmalarının, sadece avukatlık hizmetlerine yönelik olanların değil, önündeki engellerden biri de teknisyenlerin mahkemelerin diğer bir ifadeyle mühendislerin hukukun taleplerini, hukuki muhakemenin gereklerini anlamaması ya da tersten, hukuk teorisinin bilgisayara ancak basitleştirilerek aktarılabilmesidir, hukuk uzmanlarının teknoloji girişimlerinde daha fazla istihdam edilmesine ihtiyaç duyulmasıdır³². Nihayetinde avukatlık hizmetinin gelir getirisi bakımından altın çağını yaşadığı ve bir düşüş trendi sergilediği noktasında yazarlar hem fikridir, bu nedenle ve teknolojinin de tazyikiyle mesleğin geleceği hakkında kafa yormayı ve hukukçuluk her ne kadar muhafazakarlığı adet edinse de iş modellerini güncellemeye hazırlıklı olmalarını tavsiye ederler³³. 2018 tarihli bir raporda ABD’de kurum için avukatlık hizmetleri ve dış kaynaklı hukuk hizmeti alımlarının 2017-2027 arasında azalacağını buna karşılık yapay zekâ kullanan çözüm sağlayıcılara yapılan harcamaların asgari yedi kat artacağı öngörülmüştür³⁴.

³⁰ Bennett & Johnson, *Dark Future Precedents*, s.512.; Susskind, *Yarının Hukukçuları: Mesleğin Geleceğine Bir Giriş*, s. 139.

³¹ Susskind, *Yarının Hukukçuları: Mesleğin Geleceğine Bir Giriş*, 147 vd.

³² Aini, *A Summary of the Research on the Judicial Application of Artificial Intelligence*, s. 22.

³³ Michael Bennett & Brian David Johnson, *Dark Future Precedents: Science Fiction, Futurism and Law*, s.509.; Susskind, *Yarının Hukukçuları: Mesleğin Geleceğine Bir Giriş* s.36-46.

³⁴ Davis, *The Future of Law Firms (and Lawyers) in the Age of Artificial Intelligence*, s. 5.

Her ne kadar bazıları hukuki kurumların dönüşümünün hukuk fütürolojisinin konusu olmadığını iddia etse de³⁵ bu alandaki dönüşümün hukuku da dönüştüreceği aşikardır. Borçlar hukuku doktrini akıllı sözleşmelere ne denli kayıtsız kalabilir? Bu sadece yeni tip sözleşmenin mevcut literatüre eklenmesiyle ilgili bir problem değildir; borcun ifa yeri gibi çözülmesi gereken sorunların yanında hukuk mekaniğinde de dönüşümler söz konusudur. Dahası tek başına bu durumda dahi avukatlık, hakimlik gibi kurumlar devre dışı kalabilir. Merkeziyetsiz adalet denemelerine bu bağlamda da bakabiliriz. Kaya ve Maviş'in merkezi olmayan adalet sistemlerine verdikleri iki örnek de hüküm kuran, herhangi hukuki uzmanlığı bulunmayan kişilerin kripto para ile bu heyete dahil olduğu, yargılama sonucundan gelir elde ettiği, hükmün çoğunluk oyu prensibine göre alındığı sistemlerdir³⁶. Bu neviden uyumsuzluk çözümünün adalet ve yargı kuramcılarının ciddiyetle tartışmayacağı, en iyi ihtimalle antik yunanın kuraya dayalı mahkemelerini andığı fakat buna karşılık şu an için yine de uygulama alanı bulduğu vakidir. Dolayısıyla avukatsız, hakimsiz uyumsuzluk çözümü denemeleri olarak tarihte yerlerini almışlardır. Bu örneklerin adilliğini, isabetini tartışmak konumuz değil. Fakat yazarların da dikkat çektiği bir hususun altını çizmek hukuk fütürolojisi bakımından anlamlı olabilir. Yukarıda işaret edildiği üzere karar verici heyetten hukuki uzmanlık talep edilmediği gibi karar da hukuki isabetten ziyade çoğunluğa güvene dayanmaktadır. Yazarlar burada geleneksel usullerden destek alarak gerekçe yazımının çözüm olabileceğini ima etmiştir³⁷, bu, merkezi olmayan adalet sistemlerinin hukuki muhakeme zincirindense çoğunluk görüşüne teveccüh ettiğini ifşa etmesinin ötesinde gerekçe teklifinin kabulü halinde merkeziyetsizlik hedefinin tartışmalı hale geleceği diğer durumda ise hak ve adalet teorisyenlerinin temel tartışmalara tekrar döneceği bir geleceği işaret etmektedir.

³⁵ Bkz. Kotowski, *Legal Futurology*, s. 101, 102.

³⁶ Serkan Kaya & Kadirhan Maviş, *Blokszincir Teknolojilerinin Uyumsuzluk Çözüm Sistemleri Üzerindeki Etkisi: Merkezi Olmayan Adalet Sistemi*, Sakarya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 10, S.2, ss. 477-499, s.480-485.

³⁷ Serkan Kaya & Kadirhan Maviş, *Blokszincir Teknolojilerinin Uyumsuzluk Çözüm Sistemleri Üzerindeki Etkisi: Merkezi Olmayan Adalet Sistemi*, s.488.

Yukarıda kriminoloji ve ceza yargılamasında yapay zekâ kullanımının hali hazırdaki ve gelecekteki kullanımına dair bir değinide bulunmuştuk. Hem ceza hukuku hem de medeni hukuk bağlamında yapay zekanın yaygınlaşmasının getirecekleri elbette bundan çok fazlasıdır. Her iki alanı da etkileyen konulardan biri yapay zekanın hukuki statüsüdür. Mevcut tartışmalar yapay zekanın ne gerçek kişi olarak ne de tüzel kişi olarak tanınmasının kullanışlı olduğu kanaatinde; bu varlıkların gerçek kişi olmadığı aşikar olsa da hem fikri mülkiyetin konusu olacak üretimlerde bulunabilmeleri hem de cezai sorumluluk doğuracak fiillerin parçası olmaları mümkündür, tüzel kişilik tanınması halinde mülkiyet hakkını kullanması, sözleşmelere taraf olması söz konusu olacaktır öte yandan dil modeli niteliğindeki yapay zekaların ifade özgürlüğü tartışması doğuracak edimlerde bulunması da mümkündür, belki de daha kompleks olan sorun yapay zekaya cezai sorumluluk atfetmektir³⁸. Hallevey, bu hususta üç farklı tip üzerinde durur. Başkası aracılığıyla sorumluluk modeli; doğal-muhtemel-sonuç sorumluluk modeli ve doğrudan sorumluluk modeli³⁹. İlk modelde YZ (yapay zeka), sorumluluk atfedilemeyecek bir araçtır, pozisyonu cezai sorumluluğu olmayan çocuğa yahut akıl hastasına benzetilebilir; sorumluluk yazılımcıda yahut kullanıcıdadır⁴⁰. İkinci modelde tasarımcıların YZ varlığının somut durumdaki hareketinde bir katkısı yoktur fakat somut durum doğal ve muhtemel sonuçlar arasında değerlendirilebiliyorsa ortak sorumluluk söz konusu olacaktır⁴¹. Üçüncü model ise YZ'nin kendisine odaklanır; YZ'nin sorumluluk atfedilebilecek denli bilişsel yetenekleri haiz olduğundan bahisle cezai sorumluluktan muaf tutulamayacağı iddia edilir⁴². Başka bir yaklaşım ise Roma hukukundaki kölelik müessesinin kıyas ile

³⁸ Enver Mecaj, *Artificial Intelligence And Legal Challenges*, Revista Opinião Jurídica, vol. 20, no. 34, 2022, ss. 180-196, s.187 vd.

³⁹ Gabriel Hallevey, *The Criminal Liability of Artificial Intelligence Entities - from Science Fiction to Legal Social Control*, Akron Intellectual Property Journal, Cilt:4, Sayı: 2, 2016, ss. 171-201, s.178

⁴⁰ Hallevey, *The Criminal Liability of Artificial Intelligence Entities - from Science Fiction to Legal Social Control* s.179 vd.

⁴¹ Hallevey, *The Criminal Liability of Artificial Intelligence Entities - from Science Fiction to Legal Social Control*, s. 182 vd.

⁴² Hallevey, *The Criminal Liability of Artificial Intelligence Entities - from Science Fiction to Legal Social Control*, s.186 vd.

yapay zekayı haiz robotlara uygulanmasını savunuyor; buna göre bir robot, edimlerini sahibinin yerine getirecek dolayısıyla hak ve yükümlülükler noktasında da sahibine bağlı olacaktır⁴³. Hizmetçi androidler için makul bir olasılık gibi görünse de yapay zekanın çoğu durumda bir işi baştan sona tamamlayan yahut tek bir taraf için işlem yapan bir pozisyonda olmadığı şimdiden malum. Nitekim söz konusu cezai sorumluluk olduğunda yazarlar YZ'nin otonomi derecesine göre farklı teorilerin dikkate alınması gerektiğinin de hakkını vermektedir⁴⁴. Yapay zekanın cezai sorumluluğu nihai olarak fütürizmin değil ceza hukukunun konusudur. Bu tartışma bize modern hukukun temel, kurucu kavramlarından biri olan hukuki öznenin miladını doldurmak üzere olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Hukuki özne gibi irade özgürlüğü, hareket teorileri, nedensellik gibi başka birçok kavram ve kurum güncellenmek durumunda kalacaktır⁴⁵. Örneğin yukarıda yapay zekaya ceza sorumluluğu atfetmenin teorik temelleri işaret edildi. Bununla beraber bu tartışmanın doğal olarak cezalandırmanın amacına doğru genişletilmesi gerekecektir, söz gelimi cezalandırma amaçlarından sağaltma hedefinin YZ için ne ölçüde ileri sürülebileceği şaibelidir yahut YZ'nin topluma entegrasyonu ceza siyasasının bir parçası olmak durumunda değildir. Ceza hukukunun ve bir bütün olarak modern hukuk sisteminin temellerinin revizyonuna dair senaryo oluşturmak da olası çalışma alanlarını ve bu alanların odak noktalarını belirlemek de fütüroloji çalışmalarının konusudur. Görünen o ki otonom araçların sorumluluğu, siber suçlar vb. tekil hukuki problemler her ne kadar akademinin ilgisini cezbetse de esas büyük mücadele yukarıda zikrettiğimiz üzere temel kavramlara, bir ceza kodunun dayandığı temel teorilere dair olacaktır. 2004 yılında ceza hukukunun geleceği hakkında kaleme alınan bir makalede, bu tip öngörülerin spekülatif nitelikleri nedeniyle tehlikeli olduğu ifade edilmiş, sürecin belirsizlikleri ve politikacıların ihtiraslarına dikkat çekilmiş⁴⁶.

⁴³ Özgür Taşdemir, Ümit Vefa Özbay, Burhanettin Onur Kireçtepe, Robotların Hukuki ve Cezai Sorumluluğu Üzerine Bir Deneme, Ankara Üniversitesi Hukuk Fak. Dergisi, 69 (2) 2020, ss. 793-833, s.809.

⁴⁴ Taşdemir vd., Robotların Hukuki ve Cezai Sorumluluğu Üzerine Bir Deneme, s. 821 vd.

⁴⁵ Taşdemir vd., Robotların Hukuki ve Cezai Sorumluluğu Üzerine Bir Deneme, s.814.

⁴⁶ Michael Kirby, Criminal Law Futurology, Current Issues in Criminal Justice, 17:1, 2005, ss.122-136, s.122.

Böyle bir yaklaşım Savigny'in temkinli itirazlarını hatırlatabilir. Bununla beraber özellikle İngiliz hukuk mirasına sahip ülkelerdeki gelişmeler dikkate alındığında⁴⁷ ceza hukuku alanındaki her teşebbüsün kodlardan mahrum olmanın zaaflarını yaşadığı söylenebilir. İhtiyaçları karşılayan bir kanun dizgesi yaratmanın önünde güçlükler vardır. Buradaki vurgum kodların aydınlanmacı ülkünün uzantısı olarak eksiksiz, boşluksuz, herkes tarafından anlaşılabilir, rasyonel hukuk anıtları⁴⁸ olduğu iddiasına değil başlangıçlarında barındıkları genel hükümlere ilişkindir. Kıta geleceğindeki ülkeler yeni bir suç ihdas edileceğinde, bir suç yeni karşılaşılan bir somut olaya uygulanacağına yahut suçun unsurlarını yenilemek gerektiğinde bu görevi genel hükümlerin ihtiva ettiği temel kavramlar ve teori sayesinde çok daha kolay başarabilmektedir. Ne var ki içtimai hayattaki baş döndürücü değişim Kıta için de felsefeyi tekrar hukuka temel sağlamak için göreve davet etmektedir. Kıta kaynaklı kodların ve onların arkasındaki felsefi sistemlerin etkilerinin kıta ile sınırlı olmadığı vakidir. Birçok ülke şartların da zorlamasıyla ama siyasi baskılarla ama modernleşme kaygısıyla modern hukuka entegrasyon için bu konuda kültürel, hukuki yatırım yapmıştır. Kodların ülke içerisindeki yere, etnik ve dini bağlılığa bağlı farklılıkları silişi gibi uluslararasılaşmanın da dünya genelinde bir tektipleşmeyi teşvik edeceği düşünülebilir. Buna karşılık dünya ölçeğinde siyasi iktidarın merkezileşmesi bambaşka ölçekte bir olaydır. Gerçekleşip gerçekleşmeyeceği bir yana merkez ülkelerin bu doğrultudaki yayılımları, çoğulculuk vurgusuna rağmen değerler krizini de beraberinde getirmektedir⁴⁹.

Buraya kadar getirdiğimiz örnekler hukukçuluk mesleğinin dönüşümünü takip eden bir hatta, çoğunlukla profesyonelleri ve temas ettikleri konular dolayımıyla da vatandaşları ilgilendiriyordu. Yukarıdaki tasnifi eksiksiz bırakmamak adına bir örnek de hukuk idarecileri başlığına dahil edilen hakimler için vermek gerekir.

⁴⁷ Kirby, *Criminal Law Futurology*, s.123 vd.

⁴⁸ R. C. Van Caenegem, *Özel Hukuk Tarihi*, çev. Ali Acar vd., Pinhan, 2022, s.28,183.

⁴⁹ Kirby'in verdiği örneklere dikkat etmek bu noktada önem arz eder. Uluslararası ceza hukuku bağlamında teşvik edici örnekler siyasi ve ekonomik yayılma ile paralellik arz etmektedir. Bununla beraber modern bilgi teknolojisinin uluslararasılaşma yönündeki icbarı karşı konulamaz bir gerçek olduğunu yahut medyanın manipülatif bir işlev gördüğünü kabul etmek gerekir. Kirby, *Criminal Law Futurology*, s. 126 vd.

Ülkemizde UYAP yahut özel teşebbüs elektronik yargı kararları veri tabanları hali hazırda adliye işleyişinde dijital araçların kullanımının basit örneklerini temin etmektedir. Benzer bir dava kapsamındaki belgelerin yahut genel olarak yargı kararlarının saklandığı uygulamalar diğer ülkelerde de kullanımdadır⁵⁰. Hukuki bilginin kategorize edileceği, farklı bilgi setlerinin birbirleriyle ilişkilendirileceği bilgi grafiklerinin bu tip uygulamaları ileri boyuta taşıyacağı tahmininde bulunmak güç değildir⁵¹. Şimdiden dava enflasyonu karşısında yukarıda zikrettiğimiz, avukatların kullanımı için hazırlanmış yahut hazırlanabilecek otomasyon sistemleri örneklerine benzer şekilde mahkemelerin istifade edebileceği tekrara dayanan işleri üstlenebilecek, metin sınıflandırması yapabilecek hatta tahmin desteğinde bulunacak araçların üretilmesi tartışılmakta, teşvik edilmekte; metin sınıflandırması, belge benzerliği tespiti, metin koordinasyon sınıflandırması gibi girişimlerde yüksek oranda geri dönüş alınmaktadır⁵². Araştırmacıların yapay zekanın adliyede kullanımında bundan daha fazlası, örneğin, benzer davaları analiz etmek, kanıt standartları için ilgili mevzuatı formüle etmek, bu standartları doğrulamak ve karşılaştırmak, kusurlu kanıtları engellemek, yasadışı kanıtları hariç tutmak, dış müdahaleleri önlemek, yargılama hızını artırmak ve nihayet adli güvenilirliği, yargıda şeffaflığı ve kanun önünde eşitliği tesis etmek yönünde beklentileri söz konusudur⁵³. Çin, akıllı mahkemeler adını verdiği, yapay zekanın, otomasyonun ötesinde kararlara etki edecek düzeyde dava süreçlerinde yer alacağı projeyi resmi düzeyde teşvik etmektedir⁵⁴. Amerika’da ise *Federal Judicial Center* da bu yıl içerisinde hakimler için yapay zekaya giriş rehberi yayınlamıştır⁵⁵. Bu eğitim do-

⁵⁰ Bkz. Ruicui Zhang, The Application and Regulation of Artificial Intelligence Technology in Judicial Adjudication, ICAID 2022, Atlantis Press, ss.349-355, s.352.

⁵¹ Zhang, The Application and Regulation of Artificial Intelligence Technology in Judicial Adjudication, s. 353.

⁵² Gang Zhao, Jifa Wang, Huibin Shi, Research on Multiattribute Comprehensive Evaluation of Intelligent Judicial Decision System, Hindawi Discrete Dynamics in Nature and Society, 2021, ss.1-8, s.2.

⁵³ Aini, A Summary of the Research on the Judicial Application of Artificial Intelligence, s.19.

⁵⁴ Aini, A Summary of the Research on the Judicial Application of Artificial Intelligence, s. 14 vd.

⁵⁵ Baker James, Hobart Laurie, Mittelsteadt Matthew, An Introduction to Artificial Intelligence for Federal Judges, 2023. (çevrimiçi: 01.09.2023) https://www.fjc.gov/content/375968/introduction-artificial-intelligence-federal-judges?trk=public_post_comment-text

kümanı niteliğindeki rehberde yapay zekâ ile entegre olmuş duruşma salonlarında hakimlerin asgari dört rolünün olacağı öngörülmüştür: kanıtların yerindeliliğinin denetimi, hakların ve kuralların yerindeliliğinin denetimi, üçüncüsü yukarıda zikrettiğimiz şartlı salıverilme vb. durumlarda YZ'nin çıktılarının güvenilirliğinin denetimi ve nihayet dördüncüsü YZ ile jüri ve avukatlar arasında iletişim görevi⁵⁶.

Bu noktada yukarıda YZ'nin hukuki sorumluluğu hakkında ifade ettiklerimiz belirli ölçüde YZ'nin adliyede kullanımı için de geçerli olduğunu söylememiz icap eder. Her ne kadar YZ'nin hâkim yerine geçmesi ve hüküm kurabilmesi yönünde çalışmalar olsa da şu an için öncelikli beklenti, yazılımların yardımcılık rolünü üstlenmesidir. Böyle bir durumda da hâkim yazılım tarafından sağlanan kanuni dayanak yahut deliller veyahut da herhangi bir dava gereci hakkındaki bilgiyi hüküm kurmada kullanır lakin bu bilginin yanlış olduğu ortaya çıkarsa, yazılıma sorumluluk atfedilecek midir, böyle bir durumda bu onun hakim statüsünde veya tüzel kişiliğe sahip olduğu yönünde bir kabul mü söz konusu olacaktır⁵⁷? YZ kullanımında insanların sürece dahil olma ölçülerine göre farklı pozisyonlar tanımlanmaktadır: YZ'yi kullanan, denetleyen ve yapay zekanın işleyiş sürecinin dışında kalan (in-the-loop, on-the-loop, out-of-the-loop.)⁵⁸. Bu pozisyonlar sadece araçların hukuki statüsünün kullanımı bakımından sonuçlar doğurur. Ve yukarıdaki sorunun cevabında dikkate alınacak ayrımlardan biridir. Fakat konumuz bağlamında, gelecek adına dikkat çekici olan, insanların farklı işlevler görecektir; yukarıda hâkime öngörülen dört farklı rolün çeşitlenebileceğini iddia etmek isabetsiz bir teşebbüs olmayacaktır. Gelecekteki adliye teşkilatında basitçe bir hâkim ve onun yardımcısı bir YZ'den daha kompleks insan-makine işbirlikleri olacaktır. Bu yukarıda avukatlar için söylediklerimizin hakimler için de tekrar edilmesi gerektiğini işaret eder. Hakimlerin de işlerini yapış biçimleri ve dahi iş tanımları değişecek bu gelişmelere

⁵⁶ James Baker, Laurie Hobart, Matthew Mittelsteadt, *An Introduction to Artificial Intelligence for Federal Judges*, s.22.

⁵⁷ Aini, *A Summary of the Research on the Judicial Application of Artificial Intelligence*, s. 23.

⁵⁸ Baker, *An Introduction to Artificial Intelligence for Federal Judges*, s. 25.

adaptasyon için onların da teknoloji kullanım becerilerini artırmaları gerektir.

Yukarıda yapay zekanın hukuki destek sağlama noktasında yol alabilmesi için hukuk sisteminin yapısal röntgeninin çekilmesi gerektiğinden bahsetmiştik. Verili bir hukuk sisteminin içeriğinin data olarak kullanıma hazır hale getirilmesi bu konunun bir kısmı diğer bir kısmı ise yapay zekanın hukuki muhakeme becerisi kazanmasıdır. Yani ilk kısım hukuki bilginin kategorize edilmesi, makinenin işleyebileceği bir bilgi grafiğinin hazırlanmasıdır⁵⁹. Daha fazla mücadele gerektiren alan ise YZ'nin muhakeme beceresi kazanmasıdır. Bu aşama makinenin hâkimi asiste etmenin ötesine geçip onu ikame etmesidir. Olay bazlı muhakeme, argümantasyon yapısı, dedüktif sistem, kavram seti olarak hukuk ve nihayet ontolojiler gibi farklı yaklaşımlar yapay zekanın hukuki sonuç çıkarma kabiliyeti kazanmasında ve yukarıda zikrettiğimiz gibi hukuk alanının hem yapısal ve hem içerik olarak dijital kopyasının çıkarılmasında kullanılmakta ve her bir yaklaşımın kayda değer başarı oranları verdiğine dikkat çekilmektedir⁶⁰. Bu yaklaşımların izahı ve kritiğine girmek, hem *Hikmet-i Hukuktan Yapay Zekaya* başlıklı makalede yer verildiği için burada tekrara girmek olur hem de fütürolojiden de uzaklaşmış olunur. Mezkûr makaledeki temel iddia, geleneksel ayrımları kullanma kolaylığına başvurmamıza müsaade edilirse bilincin, bilinç altı ve dışıyla birlikte düşünülmesi gereğine dairdi yani YZ bir hâkimi taklit etme noktasında yüksek başarıya erişebilir ne var ki bu YZ'nin bilinç sahibi olduğu anlamına gelmez zira bilinçdışının ve güdülerin itkilerinden mahrumdur. Bunun sanattaki karşılığı YZ'nin çok satacak şarkılar bestleyebilmesi fakat başarılı şiiirleri taklitten öteye geçip şairin çağının duygularını çağının ufuk çizgisinin kısıtlarından kurtarabildiği yaratıcı şiiiri yazamaması hukuktaki karşılığı ise yine doğru karar vermiş hakimleri taklit edebilmesi ama o kararı doğru kılan ölçütü yani neyin adil olduğunu bilememesidir. Her ikisi için de tümellerin yani adaletin ve güzelliğin bilgisine erişim gerekir ki bu da YZ'nin sahip hesaplayan, araçsal aklın

⁵⁹ Aini, A Summary of the Research on the Judicial Application of Artificial Intelligence, s.17.

⁶⁰ Vahdet İşsevenler, "Hikmet-i Hukuk'tan Yapay Zekaya", Phronesis, ed. Yasemin Işıktaç, Sümer Kitabevi, 2018, s.70-73.

değil amaçsal aklın konusudur. Mezkûr çalışmada bu iddia üzerinde durduğumuzdan burada bahsi uzatmak lüzumlu değildir. Sadece boşluk doldurma yoluyla hâkimin hukuk yaratması yahut yasama faaliyeti alanlarında YZ'nin taklit kabiliyetinin sorunu çözmekte yeterli olmayacağını belirtelim ve konumuz fütürizm olduğu için o doğrultuda bir örnek vermekle, bir iddia ortaya koymakla yetinelim. İddiamız, insan bedenlerinin yani *biosun* YZ'nin yukarıdaki dezavantajlarını bertaraf etmek üzere kullanılmasıdır. Kendi kendisine organik bir insan bedenine sahip olamayan YZ bir ara kaynak olarak insan bedenine müracaat edebilir; yani psikanalizin bilinçaltında yer aldığını ifade ettiği güdüleri, analitik psikolojinin bilinçdışında yer aldığını ifade ettiği arketipleri insan bedenini aracı kılarak kendi veri havuzuna dahil edebilir. Böylelikle yapay zekâ gerçek anlamda bir bilinç olma istikametinde seyredebilir. İnsana eşdeğer bir yapay bilinç, hem rutin hem de hukuki kararlar almada daha muvaffak olacaktır fakat bunun bedeli olarak ödenecek insan bedeninin araçsallaştırılması ihtimalinin Kant etiğinin araçsallaştırma yasağı ile olan çelişkisi aşıkardır. Araştırmacılar hali hazırda insan DNA'sının bilgi saklanması elverişli olduğunu ispat ettiler: Avrupa Biyoinformatik Enstitüsü'ndeki (EBI) araştırmacılar, insan DNA'sına şiir, fotoğraf, ses klibi ve bilimsel bir makaleyi 1'ler ve 0'lar olarak yazıp kayıp olmaksızın yeniden kodlamak suretiyle DNA'nın sabit disk olarak kullanılabileceği sonucunu bulgulamış oldular⁶¹. Hali hazırdaki bu gelişme ile öngörümüz arasında, hukuki-etik sorunlar bakımından esasa karşılık gelecek bir nitelik farkından bahsetmek mümkün değildir.

IV-Sonuç Yerine

Hukukun geleceği hakkında dikkate alınması gereken ve bir makalede saymakla tüketemeyeceğimiz, belki birçoğu burada zikrettiklerimizden daha hayati olan birçok farklı örnek söz konusudur: siber suçlar, dijital anayasacılık, kamu yönetiminin dijitalleşmesi, insan klonlanması, deepfake vb. Biz burada bilhassa fütürolojiyi dikkate alan yazarların örneklerinden bir seçki yaptık, kaldı ki zaten konumuz hukukun gelecekte çözmek durumunda kalacağı sorunlara ilişkin bir rapor sunmak da değil. Seçtiğimiz örneklerle dikkat çekmeye çalıştığımız şey hukukun bugün,

⁶¹ Bennett & Johnson, *Dark Future Precedents*, s. 507.

daha önce hiç olmadığı kadar geleceği öngörmeye ihtiyacı olduğudur. Söz gelimi hayatın yapaylaşması, ormanların yerini parkların ikame etmesinin ötesine geçip yaşamın dijital ortama transferine varırken, sanal dünya tabiri, adının hakkını hiç olmadığı kadar verecek konuma erişmektedir ve bu esasında biyolojik ve normatif varoluşlarımızı kökten değiştirecek bir fenomendir. Metaverse medyatik bir ifade olmanın ötesinde eğer buna hayat demek doğru ise, birer dijital varlık olarak hayatımızı sürdüreceğimiz, anayasa derslerinde devletin unsurlarından sayılan ülke konseptini sıfırlayan, hareket kabiliyetinin dijital ortamın olanakları ve yazılım şirketinin sunduklarıyla sınırlı olduğu bir zemini gösteren, dolayısıyla yine anayasacılık bağlamında hak ve özgürlüklerin en baştan düşünülme zorunda kalınacağı bir geleceğin işaret fişeğidir. Sadece hukukun değil siyaset ve ahlak felsefesinin de bu yeni *toposa* yönelik hazırlıklı olması gerektiği sağduyunun malumudur. Pandemi koşullarındaki uzaktan çalışma-egitim deneyimi tabiri caizse bu geleceğin yanında devede kulak kalmaktadır.

Fütürolojinin bilimsel mahiyetine dair tartışmaların nihayete ereceğini ummak ise naiflik olur. Bununla beraber siyasa oluştururken güç mücadelelerinin dolaysız yansımalarının yahut günü kurtarmaya yönelik çözümlerin kurbanı olmamak için fütürolojinin olanaklarına müracaat edilebilir. Yukarıda örneklendirdiğimiz yapay zekanın hukukta kullanımı doğrudan doğruya hukuk fütürolojisinin konusu değildir. Nihayetinde fütüroloji olanla değil olacakların öngörülmesiyle ilgilenir. Fakat Susskind'in tahminleriyle günümüzde YZ'nin kullanımları bir arada düşünüldüğünde hem öngörüde bulunmanın gerek ve önemini hem de geleceğin o kadar da öngörülemez olmadığını görmek mümkündür.

Ülkemiz özelinde ise, artan hukuk mezunu sayısı hesaba katıldığında geleneksel istihdam yollarında başarılı olacak adaylardansa hukukun geleceğini şekillendirecek uygulamaların parçası olabilecek adaylar yetiştirmek makul bir seçenek olarak görülmektedir. Mühendislik birimleriyle hukuk fakültelerinin ortak çalışmaları, üniversiteler için, bilhassa da insan bilimleri alanındaki bilimsel bilgi bakımından sonuçları tartışmalı da olsa, geçtiğimiz yıllarda teşvik edilen üniversite-sanayi iş birliği siyasası ile de uyumlu olacaktır.

KAYNAKÇA

Aini Gulimila, A Summary of the Research on the Judicial Application of Artificial Intelligence, Chinese Studies, 2020, 9, ss. 14-28.

Austin John, Hukukun Belirlenmiş Alanı, çev. Ülker Yükselbaba, Saim Üye, Umut Koloş, Tekin Yayınevi, 2015.

Baker James, Hobart Laurie, Mittelsteadt Matthew, An Introduction to Artificial Intelligence for Federal Judges, 2023. (çevrimiçi: 01.09.2023) https://www.fjc.gov/content/375968/introduction-artificial-intelligence-federal-judges?trk=public_post_comment-text

Beebe Barton, Fair Use and Legal Futurism, Law and Literature, Cilt. 25:1, 2013, ss.10-19.

Bennett Michael & Johnson Brian David, Dark Future Precedents: Science Fiction, Futurism and Law, Intelligent Environments, 2016, ss.506-513.

Caenegem R. C. Van, Özel Hukuk Tarihi, çev. Ali Acar vd., Pinhan, 2022.

Cotterrell Roger, Hukuk Sosyolojisi, çev. Saim Üye, Pinhan, 2020.

Davis Anthony E., The Future of Law Firms (and Lawyers) in the Age of Artificial Intelligence, Revista Direito GV, Cilt: 16, Sayı:1, 2020, ss.1-12.

Funk David A., Legal Futurology: The Field and Its Literature, Law Library Journal, Sayı 73, 1980, ss.625-633.

Hallevey Gabriel, The Criminal Liability of Artificial Intelligence Entities - from Science Fiction to Legal Social Control, Akron Intellectual Property Journal, Cilt:4, Sayı: 2, 2016, ss. 171-201.

İşsevenler Vahdet, “Hikmet-i Hukuk’tan Yapay Zekaya”, Phronesis, ed. Yasemin Işıkaç, Sümer Kitabevi, 2018.

Kaya Serkan & Maviş Kadirhan, Blokzincir Teknolojilerinin Uyuşmazlık Çözüm Sistemleri Üzerindeki Etkisi: Merkezi Olmayan Adalet Sistemi, Sakarya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 10, S.2, ss. 477-499.

Kelsen Hans, Saf Hukuk Kuramı, Çev. Ertuğrul Uzun, Nora, 2016.

Kirby Michael, Criminal Law Futurology, Current Issues in Criminal Justice, 17:1, 2005, ss.122-136.

Kotowski Artur, Legal Futurology – Potential Of Foresight Research in Legal Sciences: Could Legal Futurology Be Treated as an Independent Science in Jurisprudence?, GIS Odyssey Journal, C. 2, 2022, ss.93-104.

Mecaj Stela Enver, Artificial Intelligence And Legal Challenges, Revista Opinião Jurídica, vol. 20, no. 34, 2022, ss. 180-196.

Puglisi Marika, The Study of The Futures: An Overview of Futures Studies Methodologies, içinde: Interdependency Between Agriculture And Urbanization: Conflicts On Sustainable Use Of Soil and Water Bari Ed., Camarda D . & Grassini L., CIHEAM, 2001, ss. 439-463.

Surden Harry, Artificial Intelligence and Law: An Overview, Georgia State University Law Review, Cilt. 35, Sayı, 4, 2009, ss.1305-1337.

Suskind Richard, Yarının Hukukçuları: Mesleğin Geleceğine Bir Giriş, çev. Çağdaş Özcan, LYKEION, 2021.

Taşdemir Özgür, Özbay Ümit Vefa, Kireçtepe Burhanettin Onur, Robotların Hukuki ve Cezai Sorumluluğu Üzerine Bir Deneme, Ankara Üniversitesi Hukuk Fak. Dergisi, 69 (2) 2020, ss. 793-833

Williams Patricia L. & Webb Christine, The Delphi Technique: A Methodological Discussion, Journal of Advanced Nursing, Sayı: 19, ss.180-186.

Zhang Ruicui, The Application and Regulation of Artificial Intelligence Technology in Judicial Adjudication, ICAID 2022, Atlantis Presss, ss.349-355.

Zhao Gang, Wang Jifa, Shi Huibin, Research on Multiattribute Comprehensive Evaluation of Intelligent Judicial Decision System, Hindawi Discrete Dynamics in Nature and Society, 2021, ss.1-8.